

הרב אליהו בקשי-דורון

הבאים להקהל, למעמד ולקריאה בתורה

ראשי פרקים

- א. קריאה בתורה בהקהל
- ב. מיהו הטף שחייב בהקהל
- ג. גילו של קטן שהגיע לחינוך החייב במצוות
- ד. הקהל, מעמד של לימוד או מעמד של יראה
- ה. מעמד הקהל כמעמד הר סיני
- ו. ההשוואה בין "הקהל את העם" ל"הקהל לי את העם" שנאמרה בסיני
- ז. כל הפטורים מהקהל משום שלא היו כמותם במעמד הר סיני
- ח. טף למה הן באים - כנתינתה מסיני

א. קריאה בתורה בהקהל

מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות, נצטוו עם ישראל במצות הקהל, להתאסף בעליה לרגל במקדש ולשמוע מפי המלך את דברי התורה הזאת. בכתוב נאמר הצווי "תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם" (דברים לא, יא), לפני ההוראה "הקהל את העם האנשים והנשים והטף" (שם יב). מסדר הדברים משמע, שעיקר ההוראה היא, לקרוא בתורה במקדש במעמד כל ישראל. ולצורך זה ניתנה ההוראה: "הקהל את העם", כדי לקיים את הקריאה כהלכתה ברוב עם, אולם שם המצוה "מצות הקהל" מורה שעיקר המצוה היא עצם המעמד, וההוראה היא ההתקלות עצמה. ונראה ששאלה זו, מה עיקר המצוה, ההקהל במעמד כל ישראל, או קריאת התורה, יש לה השלכות רבות להלכה, ויש בה כדי לבאר פרטי המצוה וגדריה.

* שנה בשנה, ירושלים: היכל שלמה, תשנ"ה, עמ' 170-180; שו"ת בנין אב - תשובות ומחקרים חלק ב, תשמ"ט, עמ' קלז-קמו.

הרב אליהו בקשי-דורון

הסמ"ג במצוה רל, מנה שתי מצוות עשה, מצוה אחת על המלך שיקרא את התורה נגד כל ישראל באזניהם, ומצוה שניה להקהיל האנשים נשים וטף לשמוע את דברי התורה הזאת. אולם רוב מוני המצוות מנו את שני הציוויים כמצוות עשה אחת, והיא: "שצונו להקהיל את העם ביום השני של סוכות במוצאי השמיטה ולקרא משנה תורה באזניהם" (רמב"ם ספר המצוות מצות עשה טז). לדעת הסמ"ג המפריד בין הציוויים, ניתן לבאר, שהמצוה הראשונה מוטלת על המלך לקרוא את התורה, והמצוה השנייה מוטלת על הצבור, להקהיל לשמוע את דברי התורה הזאת. אולם אם מצוה אחת היא, יש לברר על מי מוטלת המצוה של "הקהל את העם", האם על המלך הקורא בתורה, או על הצבור כולו. הגאון האדר"ת בקונטרס זכר למקדש כתב בסברא שהחיוב הוא על המלך הקורא בתורה, שלו הכח והעוז לקרוא ולהקהיל את הצבור. אולם מלשון הרמב"ם בספר המצוות: "שצונו להקהיל את העם", וכן מלשונו של הרמב"ם בהל' חגיגה ג, א: "מצות עשה להקהיל כל ישראל", משמע שהצווי הוא על כלל ישראל ולא על המלך או הקורא. יש לברר על מי הצווי, על בית הדין ופרנסי הצבור המחויבים במצות הכלל, או שהצווי "הקהל את העם", אמור על כל יחיד ויחיד, מאחר שכל אדם מישראל מצווה לבא ולהקהל, ומה שנזכר מצות עשה להקהיל ולא להקהל כיחיד, משום שכל אדם מישראל מצווה לא רק לבא ולהקהל, אלא לדאוג שיהיה קהל, ע"י שידאג להקהיל את כל בני ביתו וכל הנלוים אליו. לפי זה, המצוה היא לא רק לבוא לשמוע את דברי התורה הזאת, אלא הציווי על כל יחיד הוא לדאוג למעמד שיהיה בהקהל, לבוא ולהביא אחרים למעמד.

בטורי אבן בחגיגה ג ע"א, חקר על מי החיוב להביא את הטף למעמד ההקהל, על האב או על בית הדין. המאירי שם כותב שהחיוב להביא את הטף הוא על האב ולא על בית הדין, ונראה שמה שהאב מצווה להביא הטף אין זה בגדר מצוות הבן המוטלת על האב, שהאב חייב להביא את בנו שיזכה מצוות הקהל כמו שהוא חייב למול את בנו או לפדותו, אלא שהמצוה על האב היא להקהיל, וחובת הבאת הטף היא בכלל להקהיל, להביא למעמד של קהל גדול, הכולל את כל ישראל, אנשים נשים וטף. נראה ששאלה זו תלויה בעצם החיוב להביא הטף, ובאיזה טף הכתוב מדבר.

ב. מיהו הטף שחייב בהקהל

הרמב"ן בפירושו לדברים לא, יג ביאר את הכתוב במצות הקהל "ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו":

הם הטף, כי ישמעו וישאלו והאבות ירגילום ויחנכו אותם. כי אין הטף הזה יונקי שדים. אבל הם קטני השנים הראויים להתחנך. וזה טעם "ולמדו" ליראה בעתיד כי למעלה אמר ילמדו ויראו.

אולם הרמב"ן עצמו מעיר על כך שבגמרא בחגיגה ג ע"א משמע שהכוונה לטף שאינו בר חינוך, וכלשונו שם: "אבל רבותינו אמרו האנשים ללמוד נשים לשמוע טף למה הן באין ליתן שכר למביאייהם". וכוונתו שמשאלת הגמרא ומתשובתה משמע, שהטף לא בא כדי להתחנך, וכל התועלת היא רק ליתן שכר למביאייהם, לפי שעדיין אינם בני חינוך.

המנחת חינוך במצוה תריב כתב:

ולא נתבאר שיעור השנים של הטף. ונראה, שתיכף שיצאו מכלל נפל, או בנולד שכלו לו חודשיו, חייב במצוה זו.

לדבריו, אפילו תינוקות בעריסה חייבים להביאם למעמד הקהל. אולם הגאון האדר"ת בקונטרס "זכר למקדש", הסתייג מסברא זו, וכתב: "איך יתכן להביא רבבות ילדים מכל מקומות פזוריהם בעזרה, והם צועקים ובוכים והומים, הם ואומנותיהם, ומי ישמור אותם מנקיותם וביחוד במקום המקדש ובמעמד הקדוש והנפלא הזה". מה ראה אם כן הרמב"ן, לפרש את הכתוב בטף שראויים לחינוך, ואח"כ סייג את הדברים מדברי רבותינו בגמרא. ומה ראה האדר"ת לחלוק בזה מסברא על דברי המנחת חינוך, אם טף הם קטני קטנים, זה ציווי התורה, גם אם הבאתם מפריעה ואינה תואמת את קדושת המקום. ונבאר הדברים לקמן.

על דברי ר' אלעזר בן עזריה שהטף באים במצוות הקהל ליתן שכר למביאייהם, אמר ר' יהושע שהדברים הם כמרגלית טובה וחיידוש גדול (חגיגה ג ע"א). המהרש"א שם בחידושי אגדות מקשה, מה שאלת הגמרא: טף למה הן באים, הרי הכתוב מבאר הטעם: "ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו". ומפרש המהרש"א שר' אלעזר בן עזריה חידש, שהטף הכוונה לקטנים שלא הגיעו לחינוך שאינם בכלל לימוד ושמיעה, ועל כן השכר למביאייהם", שרק

הרב אליהו בקשי-דורון

לדברי ר' אלעזר בן עזריה הטף הוא קטני קטנים, ואילו בכתוב אין הדבר מוכח, ואפשר שחלקו בזה על ר' אלעזר בן עזריה. אולם יש להבין מה טעם בשכר המצוה, אם אין כל תועלת בהבאת קטני קטנים.

החתם סופר בדרשותיו - תורת משה פרשת וילך, כתב שאין כוונת הגמרא לומר שאין בהבאת הטף כל תועלת, לא של לימוד ולא של שמיעה, וכל הבאתם היא רק לתועלת ההורים שיקיימו מצוות ה' יתברך שציוה להביאם, שא"כ תהא המצוה שיביאו הבנים כדי לקבל שכר, ולמה להטריח הקטנים. והיכן מצינו מצוה רק לשם שכר מבלי כל תכלית, והרי יש לעשות המצוה שלא על מנת לקבל שכר, ובהכרח ששכר מביאיהם הוא בתועלת שיש לילדים עצמם. וביאר שם שהתועלת היא שגם אם הטף אינם שומעים או לומדים בזמן שהם קטני קטנים, השמיעה משפיעה לחינוך בעתיד, וזה שכר מביאיהם שחייבים בחינוכם לעתיד. וביאר בזה כוונת הכתוב "אשר לא ידעו ישמעו ולמדו", לעתיד. אולם ברמב"ן ובמהרש"א ובאור החיים על התורה משמע שהכתוב מדבר בקטנים שהגיעו לחינוך, ואילו הטף מדבר שלא הגיעו לחינוך כלל, ואין בזה לימוד לעתיד.

בפירוש עץ יוסף על עין יעקב, וכן בנחלת יעקב פירשו דברי ר' אלעזר בן עזריה, שכוונתו היא שאם אנשים באים ללמוד ונשים באות לשמוע, הרי בהכרח שגם הטף יבואו, שהרי כל גדול מצווה בהקהל, ועל מי ישאירו הקטנים, ולמה יש צורך בציווי מיוחד. על כך ענה ר' אלעזר בן עזריה, שאע"פ שבלאו הכי בהכרח המציאות היו באים הקטנים, ציוה הכתוב להביאם כדי ליתן שכר למביאיהם, שגדול המצווה ועושה, ויבואו לשם מצוה ללמוד ולשמוע ולא רק מתוך הכרח שאי אפשר להשאירם בבית. ולפי"ז אפשר לפרש שגם לר' אלעזר בן עזריה שטף הם קטנים בני חינוך יש תועלת בהבאתם, ושאלת הגמרא רק למה יש צורך בציווי.

כדברי החתם סופר שיש תועלת בהבאת קטנים מצד חינוכם עוד לפני שישמעו וילמדו, והשכר הוא לא רק בקיום המצוה מצד הגדולים, מוכח מדברי הגמרא בירושלמי ביבמות פ"א ה"ו, שאמרו על ר' יהושע אשר יולדתו, שאמו היתה מוליכתו לבית הכנסת כדי שידבקו אוזניו בדברי תורה. מוכח שיש תועלת בעצם השמיעה המכשירה את הילד ומקדשת את חושיו ואבריו. במשך חכמה לדברים לא, יב פירש את דברי ר' יהושע, שאמר על מימרא זו: "מרגלית טובה יש בידכם וביקשתם לאבדה ממני". שר' יהושע שמע בזה את

הבאים להקהל, למעמד ולקריאה בתורה

המקור ליסוד תורתו ושורש קדושתו, שהרי אמו עשתה כן שהביאה אותו בעריסתו לבית המדרש. ויש לדייק מהדברים שאמר: "וביקשתם לאבדה ממני". אולם יש להבין, אם יש תועלת בשמיעת קטני קטנים, מה שאלת הגמרא טף למה הם באים, וצריך לומר שאכן זה חידושו של ר' אלעזר בן עזריה, ורק מחיוב התורה את הטף במצות הקהל למדים, שגם שמיעה בלי הבנה יש בה סגולה חינוכית וזה השכר שיש למביאייהם שחייבים בחינוכם.

על כל פנים, חיוב ההבאה בטף הוא משעה שיש לתינוק כושר שמיעה שאוזניו ידבקו בדברי תורה, ולא כדברי המנחת חינוך שטף הוא מבן חודש או כשנולד, לפי שעל פי רוב כבר כלו לו חודשיו, שעל כל פנים אינו בר שמיעה, ואין תועלת בהבאתו. ואפשר ששאלה זו, אם שכר מביאייהם הוא בתועלת החינוכית או בעצם ההבאה בלבד, תלויה בפירוש החתם סופר והמשך חכמה ועוד, שיש גם תועלת בדבר וזה השכר למביאייהם. אולם בירושלמי הגירסא: "טף למה הן באין, אלא ליתן שכר למביאייהן", ומשמע שמלבד השכר למביאייהן אין תועלת לטף עצמו.

ג. גילו של קטן שהגיע לחינוך החייב במצוות

ונראה שהשאלה מיהו הטף שחייב בהקהל, אם קטנים שהגיעו לחינוך דוקא, כסברת הרמב"ן, או כחידושו של ר' אלעזר בן עזריה שאפילו קטני קטנים, וסברת המנחת חינוך שאפילו תינוקות בני יומם או מבני חודש, יסודה בגדר מצות הקהל, ותכליתה, אם מצות הקהל היא כדי ללמוד ולשמוע או כדי ליראה, ואם הציווי בלימוד ובשמיעה, או בעצם האסיפה וההתקהלות. ובכדי לבאר הדברים נקדים תחילה דין קטן שהגיע לחינוך שחייבים לחנכו במצוות.

נחלקו הראשונים מהו גיל הקטן שמגיע לחינוך. בגמ' בערכין ב ע"ב נאמר: "הכל חייבים בתקיעת שופר, לאתויי קטן שהגיע לחינוך". מפרש רש"י: "פלוגתא היא במסכת יומא [פב ע"א], חד אמר כבר שית כבר שבע, וחד אמר כבר תשע". משמע מדבריו שזמן החינוך הוא בגיל קבוע לכל המצוות, מאחר שהוא השווה את תקיעת שופר לדברי הגמ' ביומא. התוס' בערכין שם הקשו על דברי רש"י: "ולא נהירא דהתם בחינוך להתענות מיירי, אבל בשאר מצוות כל חד לפי דרכו כדאשכחן לעיל גבי סוכה לולב וציצית". לדבריהם, קטן שהגיע לחינוך, אינו תלוי בגיל קבוע אלא במעשה המצוה,

הרב אליהו בקשי-דורון

וראייתם מדברי הגמרא שם, שקטן היודע להתעטף חייב ציצית, קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה, ויודע לשמור תפילין חייב בתפילין. מבואר שזמן החיוב שונה לפי כישורו לקיום המצוה. דעת רוב הראשונים כסברת תוס', שהחינוך תלוי בזמן שהילד מוכשר לקיים המצוה אע"פ שאינו בר דעת גמור להבין החיובים. שהרי קטן שאינו צריך לאמו בסוכה, ודאי שהוא למטה מגיל שש. וכן בלימוד תורה, מצות החינוך מתחילה משעה שיודע לדבר ומלמדים אותו לומר תורה צוה לנו משה, אע"פ שאינו בר דעת ואינו מבין חיוב המצוה ופירושה. מאחר שמצות החינוך היא לעשות את מעשה המצוה ולהתרגל לקיימה, וכשיגדל יבין החיוב ויעשה מתוך דעה ורצון.

וכן משמע מהרמב"ם והשו"ע שהזכירו בכל המצוות השיעור המעשי, שיודע לנענע, שיודע להתעטף וכו', ולא הזכירו גיל מסוים, כדברי רש"י בערכין,¹ לפי זה מצוות חינוך הקטנים למעמד הקהל, תלויה בשאלה מה היא מצות הקהל ומה עיקר מעשה מצוה ותכליתה. אם המצוה היא למען ילמדו ולמען ישמעו, אזי שמעשה המצוה ותכליתה הוא לימוד התורה ע"י שמיעת הדברים בציבור, וקטן שהגיע לחינוך לענין זה הוא קטן השומע ומבין וראוי להתחנך. אולם אם המצוה היא השמיעה כדי להתרשם מהמעמד שיחרט בזכרונו חייב גם אם לא הגיע לחינוך, ואם עיקר המצוה היא עצם ההתקלות, כל קטן וכל אדם נוסף שייך במצוה. ובזה נחלקו הפוסקים כפי שנברר במקורות.

ד. הקהל, מעמד של לימוד או מעמד של יראה

הרמב"ן למד מהכתוב שעיקר מצות הקהל היא שמיעת ולימוד התורה. ככתוב: "למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ד' אלוהיכם ושמרו לעשות וכו'". היראה הנזכרת היא תוצאה של לימוד התורה. כאשר ישמעו, ילמדו ליראה, ומכאן שמדובר בקטנים הראויים להתחנך, שאע"פ שלא יכולים עדיין ללמוד, יכולים לשמוע, וע"י לימוד התורה, ייראו לעתיד לבא, כשישאלו ויבינו. וכך כתב: "וזה טעם ולמדו ליראה לעתיד, כי למעלה אמר ילמדו ויראו". לפירוש זה, אין חובה מיוחדת בהבאת הטף בהקהל אלא

1. ראה באריכות בדברי בשו"ת בנין אב ח"א סימן ח.

הבאים להקהל, למעמד ולקריאה בתורה

חינוך הבנים במצוה, וכמו שרבנן חייבו כל המצוות קטן שהגיע לחינוך, התורה חייבה קטן שהגיע לחינוך במצות הקהל. אבל הוסיף הרמב"ן: "שרבותינו אמרו אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע, טף למה הן באים, ליתן שכר למביאייהם". שמדברי הגמ' משמע שמלבד הלימוד והשמיעה, תכלית המצוה היא גם יראה, והבאת הבנים היא לא רק חינוך ללמוד תורה כדי שיבואו לידי יראה בעתיד, אלא שהיראה היא חלק מתכלית ההקהל, שהמצוה למען ישמעו ולמען ילמדו, וכאילו כתוב למען יראו, ולא שהיראה היא פועל יוצא מהלימוד והשמיעה. ולפ"ז גם ביאור הכתוב ובניהם אשר לא ידעו ולמדו ליראה, אין הכוונה שילמדו וישמעו כדי ליראה, אלא שבעצם המעמד, כשישמעו, גם אם אינם מבינים, ילמדו ליראה. זה השכר של מביאי הטף לחנך הבנים ליראת שמים ע"י מעמד הקהל. וכך ביאר הדברים במפורש האור החיים בדברים לא, יג:

ובניהם אשר לא ידעו וכו', חלוקה זו כנגד הטף שהזכיר בפסוק הקהל, ואמר הטעם גם שלא הגיעו עדיין ללמוד, אעפ"כ ישמעו ולמדו ליראה, פירוש לחנכם ליראה, ולזה לא אמר כדרך שאמר בפסוק הקהל, ילמדו ויראו שהם שני דברים, אלא ילמדו ליראה. פירוש שבזה ילמדו יראת שמים כל הימים. כי הקטנים מתחנכים מתחילתם ליראה ויתיסד בהם יראת שמים כל ימיהם, ורז"ל שאמרו טף למה הן באין ליתן שכר למביאייהן, ואולי נותנים טעם לקטני קטנים שאינם מבינים דבר, שגם הם נכללים בכלל הטף שאמר הכתוב. ומה שנתן הכתוב טעם ישמעו ולמדו, הוא לבניהם אשר יתחילו.

בעל האור החיים פירש תחילה שהכתוב ובניהם אשר לא ידעו הם הטף, שטף זה אע"פ שאינו יכול עדיין ללמוד תורה, יכול כבר להתחנך ליראה. וזו מצות הבאת הטף שהם קטנים שהגיעו לחינוך של יראה אע"פ שעדיין לא הגיעו לחינוך של לימוד וידיעה, ולזה נתכוון גם הרמב"ן בביאורו. וחידוש ר' אלעזר בן עזריה הוא שמצות הקהל אינה רק מצות לימוד ושמיעה כדי ליראה ולשמור ולעשות, שאם כן רק תינוק שהגיע לחינוך של ידיעה חייב ולא טף, והמצוה היא גם על הטף לפי שהקהל הוא כדי ליראה, וטף שהגיע לחינוך של יראה חייבים בהקהל. הסברא שעיקר מצות הקהל הוא כדי ליראה, ולא רק כדי ללמוד ולשמוע,

הרב אליהו בקשי-דורון

מפורשת ברמב"ם בהל' חגיגה ג, ו:

וגרים שאינם מכירין חייבים להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה וביראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בסיני. אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבים לשמוע בכוונה יתירה. ומי שאינו יכול לשמוע מכיון לבו לקריאה, שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת.

מפורש שגם מי שאינו שומע מחמת מרחק, או שאינו מבין השפה, חייב בהקהל וצריך להיות במעמד, משום שחינוך ליראה מתחיל כבר עם תחילת ההבנה בהיותם טף. ונותר לבאר רק סברת האור החיים בסופו, וכן סברת המנחת חינוך, שליתן שכר למביאייהם האמור בטף הוא גם בקטנים ביותר שלא הגיעו לכלל הבנה כלל, האם גזרת הכתוב היא, ומה טעם, ומה המצוה בהבאתם.

ה. מעמד הקהל כמעמד הר סיני

הרמב"ם השווה את מעמד הקהל למעמד הר סיני לא רק כדי לבאר את מהות המצוה, ואת האוירה הדרושה לשמיעת התורה בהקהל באימה וביראה כנתינתה מסיני. מהשוואה זו למד הרמב"ם גם את גדרי ההלכה של המצוה ומי חייבים בה. כגון הגר שאינו מבין השפה, ומי שעומד רחוק ואינו שומע, שהחוב לקרוא התורה בהקהל הוא כמעמד הר סיני, וצריך אדם להרגיש עצמו "כאילו עתה נצטוה בה וזה עתה שומעה".

במצוות הקהל הלכות מיוחדות הדרושות הסבר, שלא ככל התורה, אפילו הטף חייב בהקהל, ואע"פ שביארה הגמ' טף למה הן באים ליתן שכר למביאייהם, עדיין ההלכה אומרת דרשני. הטף חייב בהקהל אע"פ שאינו ב"למען ישמעו ולמען ילמדו", ואילו אילם השומע רק שאינו יכול לדבר, מתמעט מהכתוב למען ילמד, (חגיגה שם), ואע"פ שגם הוא יכול וצריך ללמוד תורה, כיון שאינו יכול ללמד ואינו בכלל למען ילמדון לאחרים אינו חייב בהקהל. החיגר ואפילו ברגלו האחת פטור מהקהל, כשם שפטור הסומא בעינו האחת, וכן החרש באזנו האחת, אע"פ שחייבים במצוות ובלימוד תורה פטורים מהקהל, ואינם בכלל בבוא כל ישראל. ונראה שדברי

הרמב"ם שמעמד הקהל הוא כמעמד הר סיני יש בו כדי להבהיר את גודל ההלכה של המצוה.

ו. ההשוואה בין "הקהל את העם" ל"הקהל לי את העם" שנאמרה בסיני

בשפת אמת בפרשת וילך (תרמ"ב) על הכתוב "הקהל את העם": "והוא הלשון שכתב בקבלת התורה הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי". בהשוואה זו, ביאר את הטעם לכך שמצות הקהל היא לאחר שנת השמיטה. ע"י קיום מצות השמיטה, מתגברים כ"גבורי כח עושי דברו" בשביעית, וזוכים "לשמוע בקול דברו" מצות הקהל שיש בה שמיעה כמעמד הר סיני, "שמתגלה להם מחדש אור התורה כפי שצריך להם", והוסיף שם: "וכ"כ הרמב"ם בהל' חגיגה שהמלך שליח הוא וצריכים לעמוד בהקהל כמו בהר סיני באימה ויראה, וזה ענין שמייטין אצל הר סיני".

כוונתו, שכשם שמעמד הר סיני היה לאחר שבעה שבועות המזקק שבעתים עד שהגיעו לדרגת נעשה ונשמע, כך גם מעמד הקהל הוא רק לאחר השנה השביעית שכולה גבורה של עושי דברו שהגיעו לדרגת לשמוע בקול דברו. ולאחר הנעשה ונשמע זוכים לשמיעה כמעמד הר סיני. ואם כי אין אדם לומד גזירה שוה מעצמו, ההשוואה שבין "הקהל את העם" לכתוב "הקהל לי את העם" שבמעמד הר סיני, אינה רק גזירה שוה מכח המילים הזהות. כשנתבונן בכתוב נבין כוונת השפת אמת עד כמה "ענין השמיטין אצל הר סיני", ועד כמה מצות הקהל מהותה תכליתה וגדריה חופפים מעמד הר סיני, כדברי הרמב"ם במצות הקהל: "שיראה עצמו כאילו עתה נצטוה בה ומפי הגבורה שומעה שהמלך שליח הוא להשמיע דבר האל".

הפסוק במצות הקהל "הקהל את העם" (דברים לא, יב), בהשוואה לכתוב "הקהל לי את העם" (דברים ד, י), במעמד הר סיני, נראה כזהה וחופף בסגנונו בהלכותיו ותכליתו, ומורה על מהותה של מצות הקהל, כהמשך לדורות למעמד הר סיני. "הקהל את העם" נאמר בלשון הציווי "הקהל לי את העם" שבסיני. ההתקלות הוא לצורך שמיעת התורה, כמו במעמד הר סיני "ואשמיעם את דברי". המטרה "למען ילמדו ויראו את ה'" שנזכרת בהקהל, נגזרת מהמטרה הנזכרת בהר סיני שם "אשר ילמדו ליראה אותי". בשני הפסוקים, בהקהל ובמעמד הר סיני, מודגש שהיראה הנובעת מהמעמד

הרב אליהו בקשי-דורון

צריכה להיות תמידית, ובאותו מטבע לשון נאמר בשני הפסוקים: "ליראה את ה' אלוקיכם כל הימים, אשר אתם חיים על האדמה" (דברים לא, יג), "ואשר ילמדו ליראה אותי כל הימים אשר אתם חיים על האדמה" (דברים ד, י), בשתי הפרשיות מודגש בפסוק שהמעמד מחייב, ומטרתו לא רק לגדולים, אלא גם לקטנים, ושוב באותו סגנון, "ואת בניהם ילמדון" (דברים ד, י), "ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו" (דברים לא, יג). מכל אלה מוכח שמצוות הקהל מטרתה "ליראה את ה' כל הימים" כמטרת מעמד הר סיני, שהשמיעה והלימוד של השומעים ושל הבנים אחריהם אע"פ שאינם שומעים, מטרתה להביא ליראה תמידית כפי שהיה במעמד הר סיני. ועל כן האוירה וצורת השמיעה גם הם נלמדו בגזירה שוה, שצריך לעמוד באימה ביראה בגילה ורעדה במצות הקהל, וכפי שכתב הרמב"ם "כנתנתה מסיני".

ז. כל הפטורים מהקהל משום שלא היו כמותם במעמד הר סיני

לאור הדברים אפשר להבין את ההלכות המיוחדות בהקהל, שחרש חיגר סומא ואילם פטורים מהקהל אע"פ שחייבים הם בלימוד תורה, ובודאי שחייבים ב"ליראה את ה' כל הימים". לפי שמעמד הקהל חופף למעמד הר סיני, כדברי הרמב"ם: "כאילו עתה נצטוו בה ומפי הגבורה שומעה שהמלך שליח הוא להשמיע דבר האל".

על מעמד הר סיני נדרש בשיר השירים רבה ד, א [ז]:

כלך יפה רעיתי - תניא רשב"י בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני ואמרו כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע, אותה שעה לא היה בהם זבין ולא מצורעין ולא חיגרין ולא סומין ולא אלמין ולא חרשין ולא שוטיין ולא שוממין ולא טפשיין ולא חלוקי לב. ועל אתה שעה נאמר: כולך יפה רעיתי.

ובמדרש רבה במדבר ז, הביא סמוכין לכל אחד מבעלי מומין אלה שנתרפא, והוסיף שם הטעם לדבר: "כיון שבאו להר סיני, אמר הקב"ה: כך היא דרכה של תורה שאתן אותה לבעלי מומין? לפיכך נתרפאו וכשחטאו בעגל חזרו למומן". כיון שחזרו שוב להיות מצורעים וזבים, נצטוו לשלחם מהמחנה משום כבוד השכינה.

הבאים להקהל, למעמד ולקריאה בתורה

כל אותן בעלי מומין שנתרפאו בכדי לקבל התורה פטורין מהקהל. האילם, החרש, החיגר, הסומא, השוטה, הזב והטמא, משום שהקהל הוא כנתינתה בסיני, וכשם שבסיני נאמר שאין זה דרכה של תורה שתנתן לבעלי מומין, כך גם בהקהל שהוא כהמשך וכמעמד הר סיני, כל אותם בעלי מומין פטורין, וגם השניים האחרונים המוזכרים במדרש - הטפשים וחלוקי הלב, למעשה אינם ראויים לאותו מעמד. אבל מאחר שבידם ללמוד החכמה ולהסיר מלבם את המחלוקת על כן חייבים הם בהקהל, לבא לשמוע להשכיל ולהתאחד עם כלל ישראל.

ונראה עוד לבאר, שכל בעלי המומין נתרפאו במעמד הר סיני, משום שאין זה דרכה של תורה שתינתן לבעלי המומין לא רק מפני הכבוד, אלא אין זה דרכה של תורה שתינתן לבעלי מומין מצד קבלת התורה. והדברים מדוייקים בדברי רשב"י שהדגיש: "כיון שאמרו ישראל נעשה ונשמע, באותה שעה לא היה בהן כל המומין", כיון שתנאי הוא בקבלת התורה שתינתן ותתקבל בנפש בריאה וגוף בריא, כדברי הרמב"ם בהל' דעות ד, א: "הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי ה' הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה, לפיכך צריך להרחיק עצמו מדברים המאבדים את הגוף".

כל בעלי המומין נתרפאו כשאמרו נעשה ונשמע, כתנאי ראשון לקבלת התורה שיוכלו לעבוד את ה' בשלמות. ולפ"ז מעמד הקהל שהוא כמעמד הר סיני, נצטוו בו כל מי שעמד ויכול לקבל התורה בשלמות כמעמד הר סיני. וזה הטעם לכל הפטורים שנלמדו מהכתוב.

ה. טף למה הן באים - כנתינתה מסיני

לפי זה ברור ההבדל בין הטף שחייב בהקהל אע"פ שאינו שומע, לאלם שנתמעט מלמען ילמדו. הטף היה במעמד הר סיני ויכול בעתיד לקבל התורה בשלמות, וכבוד הוא למעמד קבלת התורה, מה שאין כן אלם. הוא לא היה במעמד הר סיני, מאחר שאינו יכול לקבל התורה בשלמות, כיון שחסר לו "למען ילמדון" לאחרים שהוא תנאי בקבלת התורה. וכ"ש בעלי המומין האחרים, שלא היו במעמד הר סיני, שאין זה דרכה של תורה שתינתן לבעלי מומין.

הרב אליהו בקשי-דורון

ונראה ששיתוף הטף בהקהל כמעמד הר סיני אינו רק משום העתיד, ככתוב: "ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו", מאחר שלימוד הבנים הוא תנאי בקבלת התורה, והטף היה במעמד הר סיני, לא רק כערבים, אלא כתנאי לקבלת התורה בסיני. בפסוק הקודם לכתוב: "הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדו ליראה אותי", שממנו ההקבלה למעמד הקהל, נאמר: "והודעתם לבניך ולבני בניך" וסמיך ליה: "יום אשר עמדת לפני ה' אלוקיך בחורב". ודרשין בקדושין ל ע"ב: "כל המלמד בנו ובן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר סיני". סמיכות הפסוקים מלמדת שלימוד הבנים היא למעשה ביצוע קבלת התורה מסיני. והדברים מפורשים בהמשך הכתוב, שמטרת מעמד הר סיני בהקהל לי את העם, היא לא רק ללמוד בלבד, אלא כסיום הפסוק "ואת בניהם ילמדו", שהוא תנאי בעצם קבלת התורה ומעמד הר סיני, שהלימוד והיראה יעברו לבנים. ולפיכך גם בהקהל את העם שלאחר הסוכות שהוא המעמד של נתינתה מסיני, נזכרו בטעם המצוה לא רק השומעים בלמען ישמעו ולמען ילמדו, אלא גם הבנים ואע"פ שהם טף, לפי שזה תנאי בשמיעת התורה של הגדולים ובקבלתה, שצריכים לקבל התורה עבור הקטנים, לפי שכל המלמד בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מסיני. לפ"ז יש להבין את דרשת חז"ל: "טף למה הן באין? ליתן שכר למביאייהם", שהכוונה היא לא רק לשכר הטרחא בשל הבאתם למעמד, אלא ליתן שכר למביאייהם לעולם, שמביאים אותם להקהל ומקבלים עליהם באותו מעמד את התורה גם עליהם, וגם כדי להעבירם לבניהם אחריהם.